

GOVOR MRŽNJE I PRAVO NA OBRAZOVANJE DECE I MLADIH MARGINALIZOVANIH GRUPE

*Prof.dr Zorica Mršević, naučna savetnica Instituta društvenih nauka i
profesorka Fakulteta za evropsko pravno političke studije, Beograd¹*

*Važno je da šaljemo deci poruku da je OK biti drugačiji i da
tu drugačijost podržavamo, ali i da ih naučimo da poštuju
drugačije.*

Vanja Ejodus

Apstrakt: Polazna teza ovog rada je jednako pravo dece i mladih iz marginalizovanih grupa na obrazovanje koje imaju njihovi vršnjaci svuda na svetu. Kako je marginalizacija isključenost iz društva uzrokovana diskriminacijom, a govor mržnje je jedan od oblika verbalne diskriminacije, neophodno je analizirati odnos govora mržnje i prava na obrazovanje. Govor mržnje obuhvata sve oblike izražavanja koji proširuju, podstiču, unapređuju ili opravdavaju rasnu mržnju, ksenofobiju, antisemitizam ili druge oblike mržnje zasnovane na netoleranciji, uključujući izraženu netoleranciju agresivnim nacionalizmom i etnocentrizmom, diskriminacijom i neprijateljstvom prema manjinama, migrantima, strancima. Cilj rada je ukazivanje da govor mržnje u javnom društvenom ambijentu doprinosi širenju govora mržnje na obrazovne institucije gde može da ima posebno negativne efekte. Kod učenika marginalizovanih grupa izaziva strah, nepoverenje, distanciranost, osećaj nepripadnosti, čak mržnje prema školi i drugim institucijama društva. Kod učenika većinske pripadnosti izaziva osećaj “dozvoljenosti” isključujućeg, diskriminišućeg ili čak nasilnog ponašanja prema pripadnicima marginalizovanih grupa, ali i tendenciju širenja marginalizacije i na druge različite, nepopularne, siromašnije, slabije. Posledice su izazivanje straha i kod onih koji nisu neposredno ciljani, a koji mogu da strepe od mogućnosti sopstvene viktimiziranosti i marginalizacije u društvenom ambijentu tolerisanog javnog izražavanja mržnje i mogućeg nasilja. Zaključuje se da govor mržnje predstavlja faktor umanjivanja efekata i destrukcije procesa edukacije, što vodi u slabljenje školskog uspeha učenika marginalizovanih grupa, njihovog napuštanja školovanja i time njihovu dalju društvenu isključenost, siromaštvo i celoživotnu marginalizaciju. Time se ujedno bitno smanjuju ili onemogućuju efekti obrazovanja kao jednog od najvažnijih sredstava za unapređenje integracije i društvene kohezije stvaranjem zajedničkog obrazovnog prostora sa jednakim mogućnostima za sve.

Ključne reči: govor mržnje, obrazovanje, deca i mladi marginalizovanih grupa, osećaj društvene nemoći, jednake mogućnosti

¹ zorica.mrsevic@gmail.com

UVOD - GOVOR MRŽNJE

Mržnja, netolerancija, mizoginija, antisemitizam, homofobija spadaju u domen tzv. politički prljavih koncepata. Kao što u opticaju postoji tzv. prljav novac, a to je novac stečen kriminalom koji se koristi za korupciju političke i institucionalne strukture jedne zemlje sa ciljem da omogući još više kriminalnih aktivnosti i još veće zarade kriminalnog kartela, tako postoje i prljavi politički koncepti. Njima se korumpira javno mnjenje i svest običnih ljudi da bi se njihovim kreatorima omogućila “dobit” u vidu još više mržnje i diskriminacije (Mršević, 2012).

Govor mržnje obuhvata sve oblike izražavanja koji proširuju, podstiču, unapređuju ili opravdavaju rasnu mržnju, ksenofobiju, antisemitizam ili druge oblike mržnje zasnovane na netoleranciji, i neprijateljstvu prema manjinama, migrantima, strancima. poruka koja se ovakvim izražavanjem šalje ima za cilj da izazove određene negativne posledice po određeno lice odnosno grupu lica: 1) stvaranje prezira prema određenom licu ili grupi; 2) stvaranje negativnog stereotipa prema određenom licu odnosno grupi; 3) podsticanje diskriminacije i neprijateljstva; 4) osudu okoline prema određenom licu ili grupi; 5) izazivanje osećanja nesigurnosti i straha kod određenog lica/ili pripadnika određene grupe; 6) nanošenje fizičkih i psihičkih bolova određenom licu odnosno pripadniku određene grupe; 7) upućivanje pretnji određenom licu odnosno grupi; 8) podsticanje i izazivanje nasilje prema određenom licu ili grupi; 9) stvaranje osećaja kod velikog dela građana da je takvo ponašanje prema određenom licu/grupi društveno poželjno i opravdano; 10) izazivanje osećaja kod širokog kruga građana da će takvo ponašanje biti tolerisano, i neće biti predmet odgovornosti (YUCOM, 2007).

Javlja se i kao zagovaranje, promocija ili podsticanje, u bilo kom obliku, omalovažavanja, mržnje ili ponižavanja osobe ili grupe osoba, kao i svako uznemiravanje, uvrede, izražavanje negativnih stereotipa, stigmatizacija ili pretnja u odnosu na zakonski zaštićenu osobu ili grupu. Može da bude i opravdanje svih prethodnih vrsta izražavanja (Mršević, 2020). Govor mržnje može da bude osim verbalno izražen i pismeno u vidu svakog pisanog materijala, svake slika ili drugog predstavljanje ideja ili teorija, koje zagovara, promovise ili podstiče mržnju, diskriminaciju ili nasilje, protiv bilo kog pojedinca ili grupe pojedinaca na osnovu rase, boje, naslednom, nacionalnom ili etničkom poreklu, kao i veroispovijesti. „Mržnja“ se odnosi na intenzivnu antipatiju ili animozitet; „diskriminacija“ se odnosi na različite neopravdane tretmane osoba ili grupe osoba na osnovu određenih karakteristika (Noorlander et al., 2020: 23). Govornici mržnje često mrže zato što veruju da je njihova mržnja „odbrambena” i da je njihov destruktivni govor samo “prevencija” ili „osveta” za ono što su one prethodno uradile. Mržnja je negativna emocija a govor mržnje je u suštini – antikomunikacija, uzrokovana često neznanjem kao bitnim determinatorom netolerancije (Vejnović, 2014: 5).

Govor mržnje je postao jedna od najčešćih formi netolerancije i ksenofobije takođe i u Evropi danas. Posebnu brigu predstavlja porast prisustva govora mržnje u političkim govorima i to što je postao uobičajen u javnosti – posebno putem interneta. Kada neprihvatljivo počne da biva prihvaćeno, postaje norma i to predstavlja pravu pretnju ljudskim pravima (Kin & Georgesku, 2015: 3).

PROTIV KOGA!?

Marginalizacija postoji kada je cela jedna kategorija ljudi isključena iz uspešnog učešća u društvenom životu i tako potencijalno podvrgnuta teškoj materijalnoj, obrazovnoj, političkoj, zdravstvenoj lišenosti, zavisnosti od drugih pa čak i uništenju. Kao efikasna sredstava marginalizacije javljaju se svi vidovi diskriminatornog i govora mržnje prisutni u javnom diskursu kako izvan tako i unutar institucija obrazovnog sistema.

U Srbiji se posebno ističe govor mržnje prema Romima i pripadnicima LGBT populacije (Savet Evrope, 2017), dok od ostalih grupa prednjači govor mržnje prema Albancima, Hrvatima i ženama (Nikolić, 2018: 5). Među pritužbama po osnovu nacionalne pripadnosti najveći broj podnet je zbog diskriminacije romske nacionalne manjine – čak 88 odsto, što ukazuje na preovlađujuće stavove, socijalnu distancu, stereotipe i predrasude sa kojima se Romi i Romkinje suočavaju. Povećan je i broj pritužbi zbog diskriminatornog govora u javnom prostoru – sportskim i drugim događajima ili od strane javnih ličnosti, ali i na društvenim mrežama i u medijima (Đorđević, 2023).

Drugi osnovi, takođe prisutni u praksi institucija je zdavstveno stanje, starosno doba, nacionalana pripadnost, pol, identitet. Veći rizik od diskriminacije i drugih povreda prava su žene, stariji, osobe sa invaliditetom, siromašni građani, pripadnici romske nacionalne manjine i LGBTI osobe (Poverenik, 2022: 207). Siromaštvo se najčešće pojavljuje u slučajevima višestruke i interseksijske diskriminacije, jer u sadejstvu sa bilo kojim drugim ličnim svojstvom, kao što je pol, invaliditet, nacionalna pripadnost, mnogostruko povećava rizik od diskriminacije i dodatno otežava položaj marginalizovanih grupa (Poverenik, 2017: 219).

Izbeglice, interno raseljena lica, migranti i tražiloci azila su osetljiva grupa ljudi, neretko izložena različitim oblicima diskriminacije, uznemiravajućem ili ponižavajućem postupanju, govoru mržnje, radnoj eksploataciji. Jedna od najvećih globalnih i regionalnih kriza u svetu i Evropi u poslednjih nekoliko godina je migrantsko – izbeglička kriza, i to kako zbog obima i izazova koje nosi, tako i zbog posledica koje ima na primenu međunarodnih standarda u oblasti zaštite ljudskih prava.

POSLEDICE NA DECU I MLADE

Govor mržnje u javnom društvenom ambijentu kao snažno sredstvo za podsticanje diskriminacije, nasilja, neprijateljstava i drugih anticivilizacijskih proizvoda i stereotipa (Mandić, 2014: 100), doprinosi širenju govora mržnje na obrazovne institucije gde može da ima višestruko negativne efekte, kao generator nastanka raznih oblika društvenih sukoba i destruktivnih delovanja, (Maksimović, 2014: 284). Tri godine zaredom udeo maloletnika među osobama koje su bile izložene incidentima motivisanih mržnjom u Srbiji raste, i u 2021. godini je dostigao 16% ukupnih incidenata počinjenih nad pojedincima. Istovremeno, zločini motivisani mržnjom i dalje predstavljaju najveći broj dokumentovanih i prijavljenih incidenata (Poverenica, 2022: 362). Kod učenika marginalizovanih grupa izaziva strah, nepoverenje, distanciranost, osećaj nepripadnosti, čak mržnje prema školi i drugim institucijama društva. Diskriminatoran i govor mržnje predstavljaju ometajući faktor procesa edukacije u vidu slabljenja školskog uspeha učenika marginalizovanih grupa, njihovog napuštanja školovanja i time njihovu dalju društvenu isključenost, siromaštvo i celoživotnu marginalizaciju. Time se ujedno bitno smanjuju ili onemogućuju efekti obrazovanja kao jednog od najvažnijih sredstava za unapređenje integracije i društvene kohezije stvaranjem zajedničkog obrazovnog prostora sa jednakim mogućnostima za sve. Posledice su izazivanje straha i kod onih koji nisu neposredno ciljani, a koji mogu da strepe od mogućnosti sopstvene viktimiziranosti i marginalizacije u društvenom ambijentu tolerisanog javnog izražavanja mržnje i mogućeg nasilja. Širi se osećaj društvene nemoći u prisustvu jednog sistema vrednosti čiji su elementi javno iskazivanje ekstremnog nacionalizma, rasizma, homofobije, ksenofobije, mizoginije i dr., koji se međusobno hrane i jačaju. Ukazuje se da je govor mržnje teorija, a zločin mržnje praksa, tj. u praksi sprovedena teorija zato takav govor izaziva osećaj ne samo povređenog dostojanstva već i egzistencijalnog straha kod lica ciljanih govorom mržnje.

Sa ideologijom se ne rađamo, nego je usvajamo, predrasude nisu prirodne, nego stečene (Todorović, 2014: 318). Kod učenika većinske pripadnosti podstiče predrasude i na njima zasnovan osećaj “dozvoljenosti” diskriminišućeg, isključujućeg, omalovažavajućeg ili čak verbalno i fizički nasilnog ponašanja prema pripadnicima marginalizovanih grupa. Ta “dozvoljenost” ako joj se ne stane na put, tj. ako nije moralnom osudom i disciplinski sprečena, ima i tendenciju širenja marginalizacije i na druge učenike koji su različiti, nepopularni, siromašniji, slabiji. Ponašanje i jednih i drugih predstavljaju ometajući faktor procesa edukacije jer kontaminira školsku atmosferu konfrontativnim elementima podele i netrpeljivosti.

Na liniji konfliktnog sučeljavanja učenika marginalizovanih grupa sa učenicima većinske populacije, javlja se kao produkt prvo odbojnost prema školi kao poprištu govora mržnje i trajne atmosfere animoziteta i straha, a kao drugi, sledeći produkt, može se konstatovati antiškolska kultura. U kreiranju i širenju određenih oblika nasilja i delinkvencije u školskoj sredini, saučesnik je i sama školska organizacija koja nije sprečila govor mržnje i iz nje proizašlu konfrontaciju unutar školske sredine sa pripadnicima marginalizovanih grupa i koja je time dala, kako smatra francuski sociolog Erik Debarbje (Filipović, 2011: 337), svoj ambijentalni doprinos kontinuiranom postojanju i akumulaciji školskog mikronasilja. Uobičajene situacije nereda u školi u prisustvu tolerisnog diskriminatornog i govora mržnje tako prestaju da više budu uobičajeni, mladalački dionizijski rituali opuštanja (Filipović, 2011: 348), već postaju preteći kontekst moguće eskalacije isključivanja, izolacije, netrpeljivosti, mržnje i nasilja.

OBRAZOVANJE

Pravne norme su uvek važan kontekstualni okvir ali one nisu dovoljne. Obrazovanje zato jedino ima ulogu dugoročnog rešenja, kako za prevenciju govora mržnje, tako i za javnu osudu govora mržnje i za promociju solidarnosti sa marginalizovanim grupama stanovništva. Učenje o, kroz i za ljudska prava je suštinsko u kontinuiranom održavanju klime ljudskih prava. Ovo je posebno važno za decu i mlade ljude i zato ovo učenje ljudskih prava u današnje vreme treba da budu integralni deo obrazovanja o medijima i internet pismenosti (Kin & Georgesku, 2015: 3).

Obrazovanje je jedno od najvažnijih sredstava za unapređenje integracije i društvene kohezije i trebalo bi da bude sastavni deo politika integracije. Istovremeno, obrazovanje je ključno u osposobljavanju svih članova društva neophodnim veštinama kako bi se omogućilo njihovo puno i delotvorno učešće u svim sferama života na ravnopravnoj osnovi. Takođe, ono je i glavno sredstvo za održavanje i prenošenje suštinskih elemenata identiteta i jedan od najefikasnijih načina za promovisanje međukulturalnog kontakta i razumevanja i zajedničkog osećaja građanskog identiteta. Izraz je potrebe za stvaranjem zajedničkog obrazovnog prostora sa jednakim mogućnostima da svi dobiju kvalitetno obrazovanje. Kvalitetno ditajnirana religijska pedagogija u obrazovnom procesu može da utiče na suzbijanje mržnje, razvijanje moralnih vrednosti i međusobnog uvažavanja sprečavanje i samim tim preveniranje konflikata, (Macanović, 2014: 232).

Obrazovne politike na svim nivoima, od predškolskog do učenja odraslih, treba da budu usmerene ka obezbeđivanju jednakih mogućnosti za svakog pojedinca da ispuni svoje potencijale da razvije veštine, znanja, kapacitete i mreže neophodne da postanu produktivni i angažovani članovi integrisanog i kohezivnog društva. Te politike treba da imaju za cilj da podstiču zajednička integrisana i inkluzivna obrazovna okruženja koja prepoznaju, vrednuju i reaguju na različitost i promovišu kulturu poštovanja drugih unutar učeničke grupe i šire. Potrebne su smernice za integraciju različitih društava, istorije, religije, kulture, tradicije i doprinosa i manjinskih i većinskih grupa u državi, istovremeno odražavajući različite perspektive. Zato je potrebno poštovanje različitosti i pluralizma u svim oblastima obuhvaćene nastavnim planom i programom. Ali i izvan sistema formalnog obrazovanja, politike i mere javnog obrazovanja, kao što su učenje odraslih i celoživotno učenje, takođe treba da promovišu poštovanje različitosti i integraciju društva (OSCE HCNM, 2012). Zbog svoje obrazovne i vaspitne uloge, škole moraju da budu sigurna mesta, oslobođena svakog nasilja, verbalnog i fizičkog. Učenike treba učiti da razlikuju ljutnju, koja je u redu, od prezira i jake, osvetničke i destruktivne želje da se učini zlo, a najnasilnija su emotivno neformirana, nesocijalizovana deca (OSCE HCNM, 2012).

Vršnjačko nasilje, izazvano, podsticano i praćeno govorom mržnjem prisutno je u školama celog sveta, a danas je još rasprostranjenije putem interneta i društvenih mreža. Zato je neophodno deci govoriti o posledicama koje vršnjačko nasilje može da ima po mladog čoveka i na koji način treba da reaguju i kome da se obrate, kako bismo uspeli da ga zaustavimo. Iako se danas govor mržnje i vršnjačko nasilje najviše širi putem društvenih mreža, ukoliko se prijavi na vreme, može se na vreme i prekinuti (Lozničke novosti, 2023).

NEZAVISNE INSTITUCIJE, SLOBODA GOVORA I GOVOR MRŽNJE

Sloboda govora je jedna od najvažnijih vrednosti društva, a granice te slobode u najvećoj meri zavise od specifičnih pravno-političkih okolnosti u pojedinom društvu. Istorija nas uči o opasnosti tolerisanja zloupotrebe slobode izražavanja jer je govor mržnje prekoračenje, odnosno zloupotreba te slobode. Govor mržnje ne može se opravdati slobodom govora, medijskim slobodama, slobodom naučnog plemisanja i sl.

Svoj identitet i duh naše društvo, po mišljenju Pokrajinskog ombudsmana, na najbolji način može da čuva samo ako je humano i solidarno i jasno u odlučnoj osudi govora mržnje, sa nultim stepenom tolerancije govora mržnje. Ravnopravnost podrazumeva uvažavanje i davanje iste šanse različitosti, odnosno jasno je da se ravnopravnost ne može postići bez iskrenog poštovanja različitosti. Tolerancija kao najbolja prevencija govora i dela mržnje, podrazumeva uvažavanje tuđih ideja, stavova i načina života, a biti tolerantan znači biti svestan različitosti drugih u odnosu na nas same i prihvatanje te činjenice u svakodnevnom životu. Tolerancija je harmonija u različitostima u kojoj nema mesta govoru mržnje, ona nije samo moralna dužnost, nego i politički i zakonski zahtev.

Prevenција primer dobre prakse, tribine za srednjoškorce u novosadskim gimnazijama Svetozar Marković i u Sremskim Karlovcima koje je organizovao Pokrajinski zaštitnik građana. Tolerancija je sredstvo, a ne cilj kome težimo, da ne budemo samo pasivni posmatrači već i učesnici koji odbacuju netoleranciju, netrpeljivost, mržnju.

Na govor mržnje kao vid diskriminatornog ponašanja, najčešće upozorenjima reaguje Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, naglašavajući da sloboda govora nikada ne sme da bude izgovor za diskriminaciju. Treba voditi računa i da govor mržnje i huškački govor ne moraju uvek da budu krivično sankcionisani, moguće ga je braniti i sankcionisati i nekim drugim normama koje najčešće spadaju u samoregulaciju, kao što su etički kodeksi novinarskih udruženja, profesionalni standardi, uslovi korišćenja komunikacionih platformi na internetu i slično. Važna barijera su i pravila političke korektnosti koja političkim i drugim akterima javnog života nalažu uzdržanost od svakog oblika izražavanja mržnje i netolerancije.

ULOGA MEDIJA

Neodgovorim izveštavanjem mediji sve češće doprinose formiranju i jačanju predrasuda o marginalizovanim društvenim grupama i tako dodatno pogoršavaju njihov položaj u društvu i podstiču njihovu diskriminaciju. Iako u neprofesionalizmu i senzacionalističkom izveštavanju prednjače tabloidi, praksa pokazuje da i takozvani referentni i ozbiljni mediji često greše (Atanacković, 2019).

Govor mržnje dobije „javnu dozvolu” za javno izražavanje, a to je uvek kada to izražavanje mržnje ne bude dočekano osuđujućim prekorom i sankcijom, već naprotiv, kada se dočekuje aplauzom, nagradom, manje ili više glasnim odobravanjem, to je dokaz da mržnja i dalje nekome „odrađuje” neki posao, vrši neku ulogu, obavlja neki zadatak (Cvejić, 2022). Neophodna je akcija jer su i mržnja i nasilje na koje se ne reaguje oni opasno komforni obrasci normalizacije patološkog, previše lak i pouzdano brz način brutalizacije društva. Čutanje i nereagovanje dovodi do onoga što Markuze naziva „normalizovanje zla”. Stereotipno i diskriminatorno izveštavanje medija svakako je moguće izbeći ili bar smanjiti. Brojni priručnici i vodiči za izveštavanje o osetljivim grupama odlična su osnova. Zakon je propisao jasna prava i obaveze. Kodeks novinara Srbije je precizno definisao i etičke principe.

Najveći problem je to što prilikom izveštavanja o osetljivim i marginalizovanim društvenim grupama mediji nemaju ambiciju da istraže šta je uzrok njihovih problema, kakve su posledice, ko je odgovoran, gde se događaju propusti i što je najbitnije – kako unaprediti njihov položaj u društvu. To je suština i osnovni cilj novinarstva – da izveštavanje izazove reakciju nadležnih i svih drugih koji mogu da pomognu da se neki problemi o kojima pišemo rešavaju ili bar ublaže. Većinu medija, međutim, to ne zanima i time se ne bave. Zanimaju ih senzacionalistički naslovi, izazivanje emocija kod publike i što više uznemirujućih detalja jer to donosi veću čitanost. Takav pristup ugrožene pojedince još više izoluje i marginalizuje jer ne doprinoseći rešavanju njihovih problema, zloupotrebljava njihove životne situacije i lične priče što im nanosi dodatnu štetu.

Kodeks novinara Srbije dalje nalaže da „novinari moraju da izbegavaju fraze koje imaju šovinističke, seksističke, ili na bilo koji drugi način diskriminatorne konotacije (na primer: ‘pripadnica lepšeg pola’, ‘pripadnik jačeg pola’, ‘crnogorska lenjost’, i tome slično). Međutim, o nekim osetljivim grupama piše se upravo na diskriminatoran način, često i u nameri da se izazove sažaljenje ili simpatija, smatra Poverenica za zaštitu ravnopravnosti. „O starijim ljudima piše se kao o slabim, nemoćnim i bolesnim. O deci sa invaliditetom piše se kao o deci sa posebnim potrebama. Nemaju oni posebne potrebe, već iste kao i svi mi, samo ih drugačije ostvaruju”, navodi Janković i pojašnjava da novinari time, možda i nesvesno, obeležavaju jednu društvenu grupu kao manje sposobnu čime im nanose direktnu štetu.

Profesionalizam svakog novinara i urednika je najefikasnija a možda i jedina garancija brana protiv govora mržnje. U cilju zaustavljanja stereotipnog i diskriminatornog medijskog pristupa potrebno reagovati na svako kršenje novinarskog kodeksa i zakona (Atanacković, 2019). „Svi zajedno možemo da doprinesemo zaustavljanju širenja govora mržnje, tako što ćemo naučiti da ga prepoznamo, da blagovremeno i adekvatno reagujemo i da neprestano skrećemo pažnju na štetnosti i opasnosti koje govor mržnje sa sobom nosi“, zaključila je poverenica Janković (Konferencija, 2018).

POTREBA SINERGIČNOG DELOVANJA DRUŠTVENIH AKTERA

Za početak potrebno je da se svi ograde od mrzitelja, poruka mržnje i njihovih namera, jer su one opasne i pogubne za uređeno društvo, važno je reći “ne” takvim porukama, “ne” mržnji.

Suzbijanje govora mržnje, dobija na značaju u multietničkim, multikonfesionalnim i multikulturalnim državama koje su doživle krvavi raspad bivše zajedničke države. Stanovništvo ovih država je i dalje se privikava na različitosti i sporo prevazilazi okove patrijarhalne tradicije, što se sve odražava i na prisustvo govora mržnje u javnom (Noorlander et al., 2020:10). Vaspitna komponenta obrazovanja treba da doprinese rešavanju društvenih protivurečnosti i disharmonija i da direktno pomogne u prevazilaženju društvenih kriza a jedna od kriza je sigurno postojanje i širenje govora mržnje u javnosti. Obrazovanje svih nivoa je važna barijera u sprečavanju širanjeg govora mržnje kroz razvijanje ljudske suštine (pedagogija esencije) i pripreme čoveka za život i rad u zajednici (pedagogija egzistencije).

Kvalifikovanje prepoznatljivog i uobičajenog diskursa kao govora mržnje može da predstavlja novi bumerang protiv NVO koje se bave ljudskim pravima i koje su ionako predstavljene u javnosti kao ekstremističke organizacije, te bi zalaganje kvalifikovanje opšteprihvaćenog govora kao govora mržnje izazvalo novo optuživanje NVO da su protiv slobode izražavanja i prava na različit stav (YUCOM, 2017: 8).

Na putu ka dobro uređenom pluralističkom društvu potrebno nam je mnogo toga - i dobra volja, i duh otvorenosti prema drugome, i osmišljeni programi, i razuđene aktivnosti, i snažna podrška obrazovnih, kulturnih, medijskih i svih drugih podsistema. Mora da postoji svest da u uslovima tržišne privrede postoji snažan potencijal za izbijanje etničke netolerancije i mržnje, da prepreke razvitka tolerantnog društva itekako postoje, od snažnih predrasuda do ekonomske zaostalosti, eksploatacije i dubokih nepravdi. Zato je neophodno da brojni društveni akteri - ekonomski, socijalni, politički, kulturni, utiču na toleranciju, kao na pretpostavku šire društvene solidarnosti, koja je ugrožena procesima demodernizacije i nazadovanja društva (Ombudsman APV, 2021).

Iz svega rečenog, proizilazi kao nužnost da škole ne smeju biti poligon u kom se širi etnička, verska i bilo koja druga mržnja. Pedagoško-didaktičkom radom se ne sme baviti niko ko u školama podstiče na bilo koji oblik mržnje prema bilo kome. Vreme je da se počne graditi društvo tolerancije i mira u kojem će ljudi svih nacionalnosti i veroispovesti biti dobrodošli i tom društvu se osećati dobro, sigurno i bezbedno (Lalić, 2022).

Neophodan je razvoj saradnje među različitim partnerima za dobrobit deteta/učenika uz obezbeđenje pristupa obrazovanju i kvalitetu obrazovanja za svu decu/učenike. Ravnopravna uključenost osetljivih grupa u obrazovni proces važan je faktor smanjenja siromaštva i ostvarivanja pune društvene participacije, ali i preduslov za samostalan, dostojanstven i zdrav život svih ljudi. Škola i školsko dvorište su za mnoge već marginalizovane, diskriminisane, nepopularne ili izolovane grupe dece možda jedini prostori mogućeg zajedništva, javni prostori ravnopavnosti. Zato je međusektorska saradnja neophodna i za prevazilaženje prepreka koje se javljaju u pokušaju da se deci obezbedi školovanje koje je inkluzivno, olakšava rad svim akterima i čini ga prijatnijim, a čitav proces profesionalnijim. Eliminisanje govora mržnje je prvi korak koji vodi ka postizanju tog cilja (Đurić & Malidžan-Vinki, 2021).

Sa pojavom dece migranata i izbeglica u obrazovnom sistemu različitih nivoa, javila se i potreba za tzv. kulturnom medijacijom. Ona predstavlja oblik trosmerne komunikacije koju medijatori, kroz tumačenje govora i kulturnog sadržaja, usmeravaju dve ili više kulturološki različitih osoba ili grupa, sa ciljem da se ostvari međusobno razumevanje. Kulturni medijatori (CM-ovi) pomažu da se prevaziđu prepreke koje nastaju susretom dveju ili više različitih kultura. 2023:14) Pružanje kulturne medijacije u obrazovnoj sredini, učenicima iz populacije izbeglica i migranata koji slabije poznaju jezik na kojem se održava nastava, zatim njihovim roditeljima, nastavnicima i drugom osoblju škole je od izuzetnog značaja, jer može da ubrza i poboljša kvalitet obrazovanja ovih osoba, što dalje vodi kao njihovoj uspešnijoj integraciji u društvo. Kulturna medijacija u obrazovanju predstavlja mnogo više od usmenog prevođenja profesorima i nastavnicima. U kontekstu formalnog obrazovanja, kulturna medijacija u obrazovanju obuhvata različite aktivnosti i vannastavne aktivnosti (školski izleti, sportovi). Obično se obavlja u višim razredima osnovne škole, kao i u srednjim školama (Marjanović et al., 2023: 31).

LITERATURA

- Atanacković, I. (2. nov. 2019). Kako mediji u Srbiji osnažuju diskriminaciju marginalizovanih grupa. *Danas*. <https://www.danas.rs/vesti/drustvo/kako-mediji-u-srbiji-osnazuju-diskriminaciju-marginalizovanih-grupa/> stranici pristupljeno 06. 04. 2023.
- Cvejić, B. (23. nov. 2019). Ko je u Srbiji nadležan za borbu protiv govora mržnje u medijima. *Danas*. Dostupno na: <https://www.danas.rs/vesti/drustvo/ko-je-u-srbiji-nadlezan-za-borbu-protiv-govora-mrznje-u-medijima/>, stranici pristupljeno 21.12.2021.
- Đorđević, K. (20. mart 2023). Najviše žalbi zbog diskriminacije na nacionalnoj osnovi. *Politika*. <https://www.politika.rs/articles/details/543751> stranici pristupljeno 06. 04. 2023.
- Đurić, D., & Malidžan Vinki, D. (2021). *Unapređivanje javnih politika i praksi inkluzivnog obrazovanja u lokalnim zajednicama*. Beograd: Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva Vlade Republike Srbije.
- Filipović, M. (2011). Brutalna socijalizacija: Debarbjeova istraživanja nasilja u fantskim školama. *Sociološki pregled*, 45(3) 337–350.
- Kin E., & Georgesku M., (2015). *Bukmarks - Priručnik za borbu protiv govora mržnje kroz obrazovanje o ljudskim pravima*. Podgorica: Uprava za mlade i sport Crne Gore i Forum mladi i neformalna edukacija (Forum MNE).
- Komarčević, D. (16. maj 2017). Izveštaj komisije Saveta Evrope: Govor mržnje u Srbiji kao devedesetih. *Radio Slobodna Evropa*. <https://www.slobodnaevropa.org/a/govor-mrznje-u-srbiji-kao-devedesetih/28489395.html> stranici pristupljeno 06. 02. 2023.
- Lalić, A. (23. jun 2022) Škole ne smeju biti poligon za mržnju. *Nova RS*. <https://nova.rs/vesti/drustvo/skole-ne-smeju-biti-poligon-za-mrznju-burne-reakcije-na-skandal-u-novom-sadu/> stranici pristupljeno 06. 04. 2023.
- The Ljubljana Guidelines on Integration of Diverse Societies & Explanatory Note*. (2012). The Hague: OSCE High Commissioner on National Minorities. <https://www.osce.org/files/f/documents/0/9/96883.pdf> stranici pristupljeno 06. 04. 2023.
- Macanović, N. (2014). Uloga religijske pedagogije u prevazilaženju međuljudskih konflikata između osuđenih lica. U: Vejnović, D. (ured.) (2014). *Kako prevazići govor mržnje* (str. 224 - 234. 2014). Banja Luka: Evropski defendologija centar.
- Maksimović, G. (2014). Psihološki aspekti ugrožavanja bezbjednosti Republike Srpske. U: Vejnović, D. (ured.) (2014). *Kako prevazići govor mržnje* (str. 267-285). Banja Luka: Evropski defendologija centar.
- Mandić, M. (2014). Pojam govora mržnje i njegov uporednopravni prikaz sa posebnim osvrtom na Bosnu i Hercegovinu. U: Vejnović, D. (ured.) (2014). *Kako prevazići govor mržnje* (str. 98-113). Banja Luka: Evropski defendologija centar.
- Marjanović, M., Idris, I., Harbutli, A., Sjekloća, V., & Matuško, R. (2023). *Priručnik iz kulturne medijacije za studente*. Beograd: Centar za kriznu politiku i reagovanje.
- Milivojević, Z. (8. feb. 2021). Mržnja u školi. *Politika*. <https://www.politika.rs/sr/clanak/472285/Magazin/Zoran-Milivojevic-za-Politiku-Mrznja-u-skoli> stranici pristupljeno 10. 04. 2023.
- Mršević, Z., (28. mart 2012). Izlaganje na regionalnoj konferenciji o LGBT pravima. Gej Strejt Alijansa. <http://gsa.org.rs/2012/03/izlaganje-zorice-mrsevic-na-konferenciji-o-lgbt-pravima-zajedno-protiv-diskriminacije/#more> stranici pristupljeno 10. 04. 2023.
- Mršević, Z. (25. avg. 2020). Umemo li da prepoznamo huškački govor. *Javni servis net*. <https://javniservis.net/mediji/dnevnici-nedeljnici-mesecnici/novi-magazin/ogled-zorica-mrsevic-umemo-li-da-prepoznamo-huskacki-govor/> stranici pristupljeno 10. 04. 2023.
- Nikolić, M. P. (2018). *Govor mržnje na internetu*, Beograd: Fakultet političkih nauka.
- Noorlander, P., Gračanica, L., & Gorjanc-Prelević, T. (2022). *Suzbijanje govora mržnje: evropski standardi i praksa*. Podgorica: Akcija za ljudska prava.
- Ombudsman APV. (16. novem. 2021). Pokrajinski zaštitnik građana je i 2021 godine, 16. novembra obeležio Međunarodni dan tolerancije. https://www.ombudsmanapv.org/ombapv/sr/vesti_all.php?id=Medjunarodni-dan-tolerancije-2021

stranici pristupljeno 06. 04. 2023.

Ombudsman APV. (14. novem. 2022). Uvažiti i poštovati različitost.

Uvažiti i poštovati različitosti - Saopštenje povodom 16. novembra, Međunarodnog dana tolerancije. stranici pristupljeno 06. 04. 2023.

Poverenik za zaštitu ravnopravnosti. (2018). Konferencija "Procesuiranje zločina iz mržnje i govora mržnje u pravu Srbije i evropski standardi". 28 februar.

<https://ravnopravnost.gov.rs/poverenica-na-konferenciji-o-procesuiranju-zlocina-iz-mrznje-i-govora-mrznje/> stranici pristupljeno 10. 04. 2023.

Poverenik za zaštitu ravnopravnosti. (2022). *Redovni godišnji izveštaj za 2021*. Beograd: Poverenik za zaštitu ravnopravnosti

Poverenik za zaštitu ravnopravnosti. (2023). *Redovni godišnji izveštaj za 2022*. Beograd: Poverenik za zaštitu ravnopravnosti.

Škole bez nasilja – Što se pre prijavi, pre će i prestati. (7. april 2023). *Lozničke novosti*.

<http://loznickenovosti.com/2023/04/07/skole-bez-nasilja-sto-se-pre-prijavi-p/> stranici pristupljeno 06. 04. 2023.

Todorović, S. (2014). Antisemitizam – najduži zločin mržnje. U: Vejnović, D. (ured.) (2014). *Kako prevazići govor mržnje* (str. 318-331). 2014. Banja Luka: Evropski defendologija centar.

Vejnović, D. (2014). Predgovor. U: Vejnović, D. (ured.) (2014). *Kako prevazići govor mržnje* (str. 5-8). Banja Luka: Evropski defendologija centar.

YUCOM. (2007). *Govor mržnje i zločin mržnje kao instituti međunarodnog i domaćeg prava*. Beograd, Komitet pravika za ljudska prava YUCOM.

http://www.yucom.org.rs/upload/vestgalerija_38_5/1198696141_GS0_Metodologija%20govor%20mrznje%20zlocin%20mrznje.pdf stranici pristupljeno 06. 04. 2023.

HATE SPEECH AND THE RIGHT TO EDUCATION OF CHILDREN AND YOUTH OF MARGINALIZED GROUPS

Professor Zorica Mršević PhD, Faculty of European Legal and Political Studies

Abstract: *The starting thesis of this work is equal right of children and youth from marginalized groups to education that their peers have everywhere in the world. Since marginalization is exclusion from society caused by discrimination, and hate speech is one form of verbal discrimination, it is necessary to analyze the relationship between hate speech and the right to education. Hate speech includes all forms of expression that spread, incite, promote or justify racial hatred, xenophobia, anti-Semitism or other forms of hatred based on intolerance, including expressed intolerance of aggressive nationalism and ethnocentrism, discrimination and hostility towards minorities, migrants, foreigners. The goal of the paper is to show that hate speech in the public discourse contributes to the spread of hate speech to educational institutions where it can have particularly negative effects. Among the students of marginalized groups, it causes fear, mistrust, distance, a feeling of not belonging, even hatred towards the school and other institutions of society. In majority students, it causes a feeling of "permissibility" of exclusionary, discriminatory or even violent behavior towards members of marginalized groups, but also a tendency to spread marginalization to others who are different, unpopular, poorer, weaker. The consequences are causing fear even among those who are not directly targeted, and who may fear the possibility of their own victimization and marginalization in the social environment of tolerated public expression of hatred and possible violence. It is concluded that hate speech is a factor causing effects reduction and destruction of education process, which leads to weakening of the school success of students from marginalized groups, their dropping out of school and thus their further social exclusion, poverty and lifelong marginalization. At the same time, the effects of education as one of the most important means for improving integration and social cohesion by creating a common educational space with equal opportunities for all are significantly diminished or disabled.*

Key words: *hate speech, education, children and youth of marginalized groups, feeling of social powerlessness, equal opportunities*